

Олег Турлай,

аспірант Західноукраїнського

національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9237-0890>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Відповідно до ст. 1 Конституції Україна є соціальною, демократичною і правовою державою. Розбудова її відповідно конституційним положенням є неможливою без ефективних засобів захисту прав та свобод людини, у тому числі прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Варто зазначити, що в сучасних умовах інтелектуальна власність стрімко розвивається, її об'єкти стають більш розповсюдженими, отож вона потребує належного захисту. Причиною порушення прав інтелектуальної власності є природа самих об'єктів, що дає можливість легко і швидко їх відтворювати й розповсюджувати. У світовій практиці застосовують різні форми захисту цих прав. Але захист їх у судовому порядку, як правило, вимагає багато часу, коштів та зусиль. Тому все частіше застосовують медіацію як форму захисту прав інтелектуальної власності.

Важливою умовою інтеграції нашої держави до Європейського Союзу є створення правової бази, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема і у сфері інтелектуальної власності. Важливо перейняти позитивний досвід зарубіжних країн у сфері правового регулювання та функціонування альтернативних способів вирішення спорів.

Застосування медіації в сфері інтелектуальної власності в Україні сприяло б підвищенню ефективності вирішення спорів, вдосконалило б правові механізми захисту прав та законних інтересів, узгодило б чинне національне законодавство з міжнародними стандартами у цій сфері.

Метою дослідження цієї статті є питання застосування медіації для розв'язання конфліктів та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Ключові слова: медіація, вирішення спорів, захист прав, посередництво, примирні процедури, погоджувальні процедури, інтелектуальна власність.

Turlai O.

Historical aspects of the emergence of mediation as a form of protection of intellectual property rights

According to Art. 1 of the Constitution of Ukraine is a social, democratic and legal state. Its development, in accordance with constitutional provisions, is impossible without effective means of protecting human rights and freedoms, including rights to intellectual property objects.

It is worth noting that in modern conditions, intellectual property is developing rapidly, its objects are becoming more widespread, so it needs proper protection. The reason for the violation of intellectual property rights is the nature of the objects themselves, which makes it possible to easily and quickly reproduce and distribute them. In world practice, various forms of protection of these rights are used. But protecting them in court, as a rule, requires a lot of time, money and effort. Therefore, mediation is increasingly used as a form of protection of intellectual property rights.

An important condition for the integration of our country into the European Union is the creation of a legal framework that would meet international standards, in particular in the field of intellectual property. It is important to adopt the positive experience of foreign countries in the field of legal regulation and functioning of alternative methods of dispute resolution.

It should be noted that mediation in Ukraine is just beginning its development, however, on the basis of international standards and experience, we can analyze which aspects of legal regulation need to be improved, in particular for the protection of intellectual property. The use of mediation in the field of intellectual property in Ukraine would contribute to the improvement of the efficiency of dispute resolution, would improve the legal mechanisms for the protection of rights and legitimate interests, and would harmonize the current national legislation with international standards in this area.

The purpose of this article's research is the issue of using mediation to resolve conflicts and protect rights to intellectual property objects.

Keywords: mediation, dispute resolution, protection of rights, conciliation procedures, intellectual property.

Постановка проблеми. В сучасних умовах в Україні відбувається процес становлення та розвитку інституту медіації, яка вважається ефективним альтернативним способом врегулювання спорів.

Важливою умовою інтеграції нашої держави до Європейського Союзу є створення правової бази, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема і у сфері інтелектуальної власності. Важливо перейняти, зокрема, позитивний досвід зарубіжних країн у сфері правового регулювання та функціонування альтернативних способів вирішення спорів.

Застосування медіації в сфері інтелектуальної власності в Україні сприяло б підвищенню ефективності вирішення спорів, вдосконалило б правові механізми захисту прав та законних інтересів, узгодило б чинне національне законодавство з міжнародними стандартами у цій сфері.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження медіації в системі урегулювання спорів здійснювали: С. Банах, О. Боброва, О. Ващук, Н. Волковицька, М. Геращенко, Ю. Губар, О. Ізбаш, О. Кармаза, Г. Кохан, Л. Мамчур, Т. Подковенко, В. Пузирний, Л. Романадзе, С. Стефанов, Н. Христинченко та інші. Іноземний досвід застосування альтернативних способів врегулювання спорів досліджували: П. Бартусяк, К. Бернхард, Д. Давиденко, Р. Дендонфер, Р. Нельсон та інші.

Формування цілей. Метою даної статті є дослідження застосування медіації як альтернативної форми врегулювання спорів та захисту прав на об'єкти ІВ, аналіз зарубіжного досвіду застосування медіації для розв'язання конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще з прадавніх часів з метою вирішення спорів зверталися до посередників. Зокрема, у Стародавній Греції застосовували працю посередників (*proxenetes*) для розгляду спірних справ. В античній Греції часто дрібні спори вирішувалися спеціальним судом посередників-діететів, які обиралися з сумлінних та найрозумніших громадян полісу задля вирішення позовів за згодою сторін у складі трьох або більше осіб. Діетети намагалися примирити сторони та закінчити справу «полюбовно», проте якщо не вдавалося це, то, вислухавши показання обох сторін, вони вирішували справу так сказати «по совісті», а сторони повинні були беззастережно дотримуватись прийнятого ними рішення.

Римське право також визнавало посередництво, що було передбачено у кодексі Юстиніана (530-533 роки н.е.). Римляни використовували різні терміни для поняття «посередник»: *medium*, *internunciarius*, *intercessor*, *philantropus*, *conciliator*, *interpolator*, *mediator*. До медіаторів ставилися з повагою і часто шанували нарівні з жрецькими чи вождями племені [1].

Більшість дослідників шукали згадки про медіацію ще в Біблії, а інші вважають, що медіація виникла у філософії Стародавньої Греції та Риму. Проте підсумком цієї дискусії є висновок, що медіація перейняла посередницький характер із філософії Стародавньої Греції і Стародавнього Риму та миротворчий характер із Біблії.

В Європі у добу раннього середньовіччя за умов розвалу римської імперської влади медіація та посередництво стали основними способами врегулювання конфліктів. Цей перехідний період навіть називали добою медіації.

В умовах руйнування механізмів правосуддя посередництвом у врегулюванні конфліктів здійснювала церква, яка заснувала періоди перемир'я (основні релігійні свята та неділя). Вона відновила практику медіації. Історичною фігурою у цьому плані став Микола з Флю, медіація якого врятувала його країну від розпаду, а людей – від громадянської війни. Окрім того, результатом медіації була Станська конвенція 1481 р., що врегулювала спірні питання прийняття до конфедерації її членів і відносин між ними.

В англо-саксонській період у праві середньовічної Англії, при вирішенні спорів у судовому чи арбітражному порядкух сторони мали право спочатку врегулювати спір за участі медіаторів (ними часто ставали судді) та укласти угоду (*amicable agreement*).

Варто зазначити, що елементи примирення, посередництва та відновного правосуддя простежуються також в Україні ще за часів Київської Русі. Спочатку вони мали суспільний некаральний характер впливу на правопорушника, які перепліталися із дохристиянськими звичаями, політичними практиками і релігійними нормами, що полягали у компенсації завданої правопорушником шкоди, процедурах побратимства та хресного цілування, якими і закріплювалося та завершувалося укладення примирної угоди. Судячи з джерел права мирові угоди, усунення завданої шкоди та відновна відповідальність були явищем поширеним щодо приватних відносин від сторонами спору.

Медіація є терміном міжнародним (походить від лат. – *mediare* – бути посередником), нею називають переговори між сторонами спору за участю і під керівництвом третьої нейтральної особи – медіатора, що не виносить обов'язкового для даних сторін рішення. Даному терміну є тотожними поняття «примирні процедури», «посередництво», «погоджувальні процедури» тощо.

Отож, медіація – це процедура врегулювання спорів за участі посередника (медіатора) на основі добровільної згоди сторін задля досягнення взаємовигідного рішення. Роль медіації полягає в урегулюванні конфлікту, проте не у вирішенні юридичного спору.

Медіація стала активно розвиватися в другій пол. XX ст., спочатку в США, Великобританії, Австралії, а потім почала поширюватися Європою. Перші спроби використання медіації стосувалися вирішення сімейних спорів. У наш час примирення сторін впевнено входить у судову практику. «Нині процедура примирення за участю посередника (медіація) є альтернативним (позасудовим) способом врегулювання конфліктів, суперечок і розбіжностей, що виникли з цивільних правовідносин, в тому числі у сфері інтелектуальної власності (далі - ІВ)» [2].

Термін «інтелектуальна власність» уперше згаданий у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, яка була прийнята в Стокгольмі 14 липня 1967 року. Хоча не було сформульованого чіткого визначення поняття «інтелектуальна власність», з цього часу термін став загальноживаним та почав застосовуватися у міжнародних конвенціях та у законодавстві багатьох країн.

Передумовою інтеграції України в ЄС є створення, розвиток і узгодження національного законодавства із вимогами прийнятих міжнародних стандартів. В наш час ІВ отримала швидкий розвиток, адже її об'єкти набувають все нових форм і способів поширення, що вимагає відповідного захисту. Причиною порушення прав ІВ є те, що сьогодні можна швидко та легко відтворювати об'єкти та поширювати їх копії. Судовий захист щодо цих справ потребує затрат коштів та часу, тоді медіація як альтернативний спосіб захисту прав використовується у різних сферах, зокрема у сфері ІВ. Слід відмітити, що в Україні медіація тільки починає свій розвиток, проте на базі міжнародних стандартів і досвіду ми можемо проаналізувати, які аспекти правового регулювання необхідно вдосконалити, зокрема для захисту ІВ.

Про ефективність застосування медіації свідчить міжнародна практика. Зокрема, Типовий закон «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру», що прийнятий Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі у 2002 році, розкриває зміст основних принципів медіації: конфіденційності, допустимості доказів у інших розглядах, об'єктивності, неупередженості, справедливості тощо. Варто зазначити, що цей закон прийнятий з метою забезпечення уніфікованості законодавства держав щодо процедури врегулювання спорів у міжнародній комерційній погоджувальній практиці. «У резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 24 січня 2003 р. № A/RES /57/18 зазначається, що погоджувальна процедура, або посередницька діяльність, застосовується в міжнародній і національній практиці як альтернатива судового розгляду. Також у ст. 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй медіація (посередництво) визнана як засіб мирного вирішення спорів» [3].

Також при Всесвітній Організації інтелектуальної власності (ВОІВ) функціонує Центр з арбітражу та посередництва, який є міжнародним некомерційним органом з врегулювання спорів, що пропонує різні можливості врегулювання спорів. Предметом регулювання його є, зокрема, спори: щодо ліцензійних договорів на програмне забезпечення; договорів на проведення досліджень і розробок; щодо договорів на розповсюдження лікарських засобів та інших видів фармацевтичної продукції; щодо прав власності на винахід, створений у робочий чи неробочий час; щодо порушень прав ІВ; щодо авторства на винахід, якщо третя сторона зробила суттєвий внесок. Посередництво ВОІВ відбувається лише за умови, що воно було узгоджено сторонами та наперед передбачено у договорі.

Окрім того, «2 червня 2004 р. у Брюсселі ініціативною групою медіаторів з-понад 30 країн при підтримці Європейської комісії прийняли «Європейський кодекс поведінки медіаторів» (European Code Of Conduct For Mediators), у якому також, окрім визначених базових принципів (рівність, неупередженість, добровільність, конфіденційність), визначаються ще й такі принципи, як: компетентність медіатора б(п. 1.1. Кодексу), незалежність і нейтралітет медіатора (п. 2.1.), справедливість процесу медіації (п. 3.2.)» [4].

У багатьох країнах Європи було прийнято закони про медіацію ще к. XX – на поч. XXI ст., для прикладу, у Німеччині – Закон «Про підтримку медіації та інших форм позасудового врегулювання конфліктів»; у Литві – Закон «Про медіацію в цивільних спорах»; у Румунії прийнято Закон «Про медіацію та організацію професії медіатора»; у Болгарії, Білорусі та Казахстані – Закони про медіацію; спрямовані на урегулювання правовідносин у сфері медіації ст. ст. 131-1–131-15 Розділу VI Цивільно процесуального кодексу Франції. ЄС також було прийнято Директиву 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах». Типовим законом ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» підтверджується потреба запровадження інституту медіації в Україні.

Важливим етапом розвитку медіації у нашій державі було прийняття спочатку проекту Закону України «Про медіацію» від 3 листопада 2016 р. Верховною Радою України [5]. Закон України «Про медіацію» був прийнятий лише 16.11.2021 р. [6]

Як зазначає Ізбаш О., «це дуже великий прорив у процесі впровадження альтернативного способу вирішення спорів, у тому числі у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Закон визначає основні поняття, процесу медіації, права та обов'язки сторін, їх відповідальність, основні принципи вирішення спорів, вимоги до медіаторів. З іншого боку, на жаль, Закон «Про медіацію» від 16.11.2021 р. має вельми загальний характер, що може викликати різні підходи до розгляду справ, зловживання правами сторонами та медіаторами, що своєю чергою може призвести до недовіри інституту медіації» [7].

Світовим досвідом підкреслено високу ефективність застосування медіації при вирішенні спорів у сфері ІВ. У цих справах до медіатора часто звертаються для досягнення згоди у разі неправомірного використання об'єкта права ІВ іншою стороною, а також порушення умов договорів щодо розпорядження правами ІВ (зокрема, ліцензійних, договорів комерційної концесії тощо), спорів щодо авторства на винахід права власності на патент, порушення авторського права і суміжних прав тощо.

Отож, об'єктом спору у сфері ІВ, з яким можна звернутись до медіатора, можуть виступати спори, які пов'язані із рішенням державних органів [8, с. 5]. «Окрему категорію справ, що вирішуються за допомогою медіації, складають, так звані, доменні спори, пов'язані із неправомірним використання об'єктів ІВ у доменних іменах» [9].

За відсутності відповідного законодавчого врегулювання медіації у зарубіжній практиці цей процес базується на основних звичаях ділового обороту і часто застосовуються рекомендації від Центру ефективного вирішення спорів Великої Британії.

Хоча Україна є членом Центру ВОІВ з 1970 р., незважаючи на їх спільні дії, спрямовані на вдосконалення українського законодавства в сфері ІВ, на основі досвіду, набутого зарубіжними державами, та міжнародних стандартів, Україна тільки починає становлення інституту медіації як форми захисту прав ІВ. Тому для цього необхідні відповідні умови такі, як добросовісність і бажання компромісу з боку сторін спорів.

Варто зазначити, що процедура примирення є новою для України, проте її розвитку й становленню сьогодні сприяють громадські об'єднання – Український центр медіації, Школа медіації Академії адвокатури України, Національна асоціація медіаторів України, Український центр порозуміння. Українська академія медіації та ін.

Слід відмітити, що медіація, на відміну від врегулювання суперечок у суді, має свої переваги, а саме:

- ціна врегулювання спору в суді чи за участі третейського суду є значно вищою за вартість медіації (адже проведення медіації можливе й на безоплатній основі);
- сторони не зобов'язані виконувати процесуальні вимоги, передбачені законодавством;
- гарантія конфіденційності забезпечує сторонам збереження їх комерційних таємниць.

Проте, «вирішення спорів у сфері ІВ ускладнюється об'єктом спору, що за своєю суттю є нематеріальним елементом та потребує грошової оцінки, оскільки такий об'єкт використовується на ринку товарів та послуг. Науковці виділяють такі недоліки медіації: відсутність медіаторів; відносна новизна процедури; висока вартість послуг професійних медіаторів; недовіра до медіатора» [9].

Висновки. Як бачимо, першими у впровадженні медіації в її сучасному розумінні були такі країни як США, Великобританія, Австралія. Однією із причин застосування медіації була суспільна недовіра до судової влади та потреба створення швидкого і економічно обґрунтованого способу вирішення спорів. Наступними у впровадженні медіації були країни Європи, що хоча і почали застосовувати її пізніше, проте є доволі розвинутими у цьому питанні та мають високі результати ефективного вирішення спорів за допомогою медіації.

Зокрема, враховуючи досвід зарубіжних країн, можна зробити висновок, що за допомогою медіації врегульовуються такі спори у сфері захисту прав ІВ: щодо ліцензійних договорів і відчуження прав ІВ; щодо прав власності на винахід, створений у робочий чи неробочий час; щодо порушень прав ІВ; щодо авторства на винахід тощо.

Варто зазначити, що для України історичний досвід зарубіжних країн у впровадженні та застосуванні медіації, як форми захисту прав ІВ, є безцінним і допоможе створити власну надійну та ефективну систему реалізації цієї процедури. Адже основні переваги медіації, насамперед, це:

- швидкість вирішення конфлікту; те, що сторони контролюють процес і можуть вносити свої зауваження та корективи;
- значно менше фінансових витрат несуть сторони, адже медіація може здійснюватися навіть на безоплатній основі;
- сторони здійснюють взаємні поступки задля пошуку взаємовигідного рішення;
- цей процес передбачає насамперед мирне вирішення спору між сторонами з метою, щоб вони могли продовжувати свою співпрацю у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний Радник*. 2014. № 2(74). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Герашенко М.М. Становлення медіації у сфері інтелектуальної власності *Гуманітарні студії НАК-ККіМ – 2017: матеріали Міжнародної науковотеоретичної конференції (Київ, 23 листопада 2017 р.)*. Київ: НАКККіМ, 2017. С. 322-324.
3. Медіація в державах Європейського Союзу. *Українське право*. 2016. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/mediatsiya-v-derzhavakh-evropeyskogo-soyuzu/ (дата звернення: 20.10.2022).
4. European Code Of Conduct For Mediators від 02 червня 2004 р. URL: <http://bgarf.ru/science/baltic-center-of-mediation-and-conflictology/normativnopravovye-dokumenty/evro-kodeks.pdf> (дата звернення: 20.10.2022).
5. Про медіацію: проект Закону України від 17 грудня 2015 р. № 3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 20.10.2022).
6. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
7. Ізбаш О. Проблеми медіації у сфері інтелектуальної власності в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 2021. № 3. URL: https://bsa.edu.lv/wp-content/docs/science/book/bjls/bjls_03_2021.pdf#page=78 (дата звернення: 20.10.2022).
8. Паладій М., Шевелева Т. Не хочете вирішувати конфлікт у суді – зверніться до медіатора. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 12 С. 5-6.
9. Романадзе Л. Д. Розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності за допомогою медіації. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва*. Одеса : Юридична література, 2016. С. 616-618. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6081> (дата звернення: 22.10.2022).
10. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24-28.

References

1. Kokhan, H. (2014). Chy potribna mediatsiia Ukraini? [Does Ukraine need mediation?] *Yurydychnyi Radnyk – Legal Adviser*, 2(74). Retrieved from <http://yurradnik.com.ua/stati> [in Ukrainian].
2. Herashchenko M.M. (2017). Stanovlennia mediatsiui u sferi intelektualnoi vlasnosti. [Formation of mediation in the field of intellectual property]. *Humanitarni studii NAKKKiM – 2017: materialy Mizhnarodnoi naukovoteoretychnoi konferentsii (Kyiv, 23 lystopada 2017 r.) – Humanitarian studies NAKKKiM – 2017: materials of the International scientific-theoretical conference (Kyiv, 2017, November 23)*. Kyiv: NAKKKiM, 322-324 [in Ukrainian].
3. Mediatsiia v derzhavakh Yevropeiskoho Soiuzu (2014). [Mediation in the states of the European Union]. *Ukrainske pravo – Ukrainian law*. Retrieved from: http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/mediatsiya-v-derzhavakh-evropeyskogo-soyuzu/ [in Ukrainian].
4. European Code Of Conduct For Mediators (2004). Retrieved from *Pro mediatsiui: Zakon Ukrainy vil 16 lystopada 2021 r. № 1875-IX [On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021 № 1875-IX]*. <http://bgarf.ru/science/baltic-center-of-mediation-and-conflictology/normativnopravovye-dokumenty/evro-kodeks.pdf>. [in English].

5. *Pro mediatsiiu: proekt Zakonu Ukrainy vid 17 hrudnia 2015 r. № 3665 [On mediation: draft Law of Ukraine dated December 17, 2015 № 3665]*. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 [in Ukrainian].
6. *Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vil 16 lystopada 2021 r. № 1875-IX [On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021 № 1875-IX]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> [in Ukrainian].
7. Izbash, O. (2021). Problemy mediatsii u sferi intelektualnoi vlasnosti v Ukraini. [Problems of mediation in the field of intellectual property in Ukraine]. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 3. Retrieved from: https://bsa.edu.lv/wp-content/docs/science/book/bjls/bjls_03_2021.pdf#page=78 [in Ukrainian].
8. Paladii, M. & Sheveleva, T. (2006). Ne khochete vyryshuvaty konflikt u sudi – zvernitsia do mediatora [You don't want to resolve the conflict in court – contact a mediator]. *Intelektualna vlasnist – Intellectual Property*, 12, 5-6. [in Ukrainian].
9. Romanadze, L. D. (2016). Rozviazannia sporiv u sferi intelektualnoi vlasnosti za dopomohoiu mediatsii [Resolution of disputes in the field of intellectual property according to through mediation]. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku derzhavy ta prava v umovakh yevrointehratsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20 travnia 2016 r., m. Odesa) : u 2 t. T. 2 / vidp. red. M. V. Afanasieva. – Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of the state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa): in 2 vols. Vol. 2 / resp. ed. M. V. Afanasieva. Odesa: Legal Literature, 616-618*. Retrieved from: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6081> [in Ukrainian].
10. Karmaza, O. (2017). Instytut mediatsii: osnovni kontseptsii rozvytku. [Institute of mediation: basic concepts of development]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 2, 24-28. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.12.2022.